EXPLOATAREA ȘI PRELUCRAREA TRADIȚIONALĂ A LEMNULUI LA SĂCELE

Ioan-George ANDRON

Introducere

Până la naționalizarea din 1948, cele șapte sate săcelene (Baciu, Turcheș, Cernatu, Satulung, Tărlungeni, Zizin și Purcăreni) dispuneau împreună de o suprafață de peste 25.000 ha de pădure, din care doar puțin peste 2.000 de ha erau proprietate particulară (sub 10%), majoritatea fiind proprietatea comunelor și administrate de primării. Cea mai mare parte a fondului forestier consta în păduri de conifere, în speță brad și larice, molidul fiind plantat în perioada interbelică. Dintre foioase cel mai răspândit era fagul, printre care se aflau pâlcuri de ulm, frasin și paltin. Lemnul de conifere era utilizat în proporție de 80-90% pentru construcții iar restul la foc, iar din lemnul de foioase circa 50% se folosea în construcții și 50% pentru foc.

Timp de secole, exploatarea lemnului s-a făcut haotic, după bunul plac al proprietarului. În 1852 intră în vigoare Legea silvică austriacă, iar în 1879 Legea silvică maghiară, care vor reglementa într-o oarecare măsură exploatările forestiere. În ultimul deceniu al secolului al XIX-lea se întocmesc primele "amenajamente" în formă sumară, programe de gospodărire a fondului forestier pe o anumită suprafață. Între anii 1894-1898 are loc o acțiune impusă de guvernul austro-ungar de împădurire a unei suprafețe de circa 500 ha de teren excesiv degradat prin pășunat din partea de sud a Săcelelor. În 1928 se întocmesc primele proiecte de amenajament pentru pădurile orașului Brașov și ale comunelor, care conțin o sumară descriere parcelară, cu accent asupra istoricului și gospodăririi anterioare a fiecărei păduri în parte precum și propuneri de gospodărire pentru viitor. În 1948 are loc naționalizarea pădurilor, care vor fi administrate de stat prin ocoale silvice.

Exploatarea pădurilor

Înainte de naționalizare, fiecare comună avea angajat personal silvic constând în brigadieri și pădurari care făceau planuri de exploatare, în fiecare an primăriile scoțând la licitație parcele de pădure pentru tăierea a două categorii de lemn: pentru construcții și pentru foc. Licitațiile se anunțau din vreme prin tobosarul numit *dobaș*. La licitații participau unii săceleni, ceangăi mai ales (pentru că ei aveau animale de tracțiune) dar și români. Multe parcele de lemne de construcție au fost licitate de Köpe János din Cernatu, care avea gater. Licitantul cumpăra doar lemnul de pe parcela respectivă, pe care îl plătea ulterior primăriei, după măsurarea volumului de lemn efectiv tăiat.

Câștigătorul licitației pentru parcela respectivă angaja oameni specializați în muncile forestiere, tăietori de lemne veniți din alte zone din țară (Maramureș, Harghita, Apuseni) al căror număr varia în funcție de mărimea parcelei și densitatea copacilor. Tăietorii de lemne aflau cine sunt câștigătorii licitațiilor

îi contactau, între cele două părți avea loc o târguială privind condițiile de exploatare (sub ce formă se tăia lemnul, la ce dimensiuni, dacă trebuia cojit sau nu, termenul de execuție etc.) și suma de bani pentru care se obligau să lucreze. În general licitatorul asigura tăietorilor de lemne și alimente pentru perioada lucrării, constând în general în pâine, făină de porumb, cartofi, slănină, rachiu, eventual și țigări. Tăietorii veneau cu uneltele lor pe care le întreținеau și ascuțeau. Pe perioada lucrului ei își amenajau colibe pe parcela aflată în exploatare, de regulă în apropierea unui izvor, unde mâncau și dormeau. Erau două tipuri de colibe: de plan dreptunghiular sau poligonal. Coliba dreptunghiulară era foarte simplă: doi pari înfipți în pământ, legați la partea superioară printr-o grindă, susțineau acoperișul înclinat, într-o apă, constând din lemne despicate. Coliba poligonală avea pereți scunzi de circa o jumătate de metru din bârne dispuse orizontal, îmbinate în cheutoare simplă, pe care se sprijinea acoperișul piramidal din trunchiuri despicate în două. În mijlocul colibei era vatra focului la care își făceau de mâncare, iar noaptea dormeau în jurul focului, cu picioarele spre foc și cu capul spre pereți.

Tăierea copacilor consta în mai multe operațiuni distincte: *doborâtul*, *cepuitul*, *secționatul*, *olăritul* și *trasul* cu vitele.

Cea mai veche metodă de doborâre a copacilor consta în tăierea acestora cu *toporul* din fier confecționat de fierari, greu de circa 1,5 kg, cu lama lungă de circa 15 cm și coada din lemn de fag; în general toporul avea lungimea totală (toporul propriu-zis și coada) de un metru. Prima dată se făcea o *tapă*, adică o tăietură în V pe partea copacului spre care se dorea să se prăbușească, de regulă spre vale, tăietură a cărei adâncime varia în funcție de grosimea copacului, aproximativ o treime din grosimea acestuia. Apoi, cu toporul se tăia în partea opusă tapei, până ce copacul cădea. La tăierea cu toporul nu se folosea *pană*. Cu toporul, fiecare copac era tăiat de un singur tăietor. Tăiatul copacilor cu toporul se mai folosește și astăzi la exemplarele cu trunchiul subțire, de până la 12 cm diametru.

Cealaltă metodă de doborâre a copacilor este cea cu *joagărul* mânuit de doi oameni, având o pânză din oțel lungă de doi metri, cu dinți mari și bine ascuțiți cu pila, prevăzută cu câte un mâner din lemn la ambele capete. Prima oară se face o tapă, partea de jos cu joagărul iar cea de sus cu toporul, apoi se taie cu joagărul pe partea opusă tapei. Pe măsură ce joagărul pătrundea în copac, în urma lui se bătea cu muchia toporului o pană din lemn de esență tare (fag, stejar sau ulm) pentru ca copacul să nu strângă joagărul. Doborârea cu joagărul se mai practică și astăzi, generalizarea fierăstrăului mecanic fiind începută prin anii '60.

După doborârea copacului, urmează *cepuitul*, adică tăierea crengilor cu toporul, până la carne, să nu rămână nici un nod care să agațe la trasul cu vitele. O dată curățat de crengi, copacul era *secționat*, adică tăiat în lungime cu joagărul după cum comanda antreprenorul exploatării, în funcție de destinația lemnului (pentru construcții sau pentru scânduri), în general peste 4 metri lungime.

În cel mult o lună de zile de la tăiere lemnul trebuia curățat de coajă, pentru a nu face cari. Dacă într-o lună lemnul era transportat din pădure jos în sat și era prelucrat (cioplit manual în grinzi sau transformat în scânduri la joagăr

sau la gater), nu trebuia curățat de coajă. Dar, de cele mai multe ori copacii ajungeau să fie prelucrați într-un răstimp mai lung de o lună, de aceea erau *cojiți* în pădure, după doborâre. Această operație se făcea de cele mai multe ori cu toporul, dar se folosea uneori și o unealtă specială, o lamă de fier dreptunghiulară foarte bine ascuțită prevăzută cu un mâner.

Pentru a putea fi trași cu animalele, copacii erau apoi *olăriți*, adică se tăia cu toporul muchia copacului la capătul gros al acestuia, făcându-i-se o teșitură, pentru a nu se agăța în pământ sau în alți copaci. Proprietarul copacilor, cel care câștigase licitația pentru parcela respectivă, urca cu animalele (mai demult cu boi, apoi și cu cai) până la locul unde era doborât copacul și îl lega cu un lanț la capătul gros de *tânjaua* prinsă în jugul boilor sau de ruda prinsă de hamul cailor. Uneori se bătea în capătul copacului o pană de oțel având o gaură cu două-trei zale de fier, de care se agăța lanțul. Copacul era tras la vale cu animalele până unde se putea accede cu mijlocul de transport. Pe pantele foarte înclinate și pe terenurile accidentate, se legau unul de altul, în șir, doi sau trei bușteni, pentru ca aceștia să nu alunece la vale și să rănească animalele. De la drum, bușteniii se încărcau pe căruță sau pe sanie și erau transportați în sat (acasă la gospodarul care a licitat parcela, la joagăr sau la gater sau la un client care a cumpărat lemnul).

Prelucrarea lemnului

Bușteniii aduși din pădure erau folosiți fie în construcții, fiind prelucrați de dulgheri, fie transformați în scânduri la *joagărul* acționat manual sau cu apă sau la *gater* (un joagăr cu mai multe pânze, acționat cu motor cu abur, diesel sau electric).

Joagărul manual pentru tăiatul bușteniloor în scânduri se deosebea de cel folosit la doborât prin cele două mânere din lemn de la capete, dispuse perpendicular față de lamă. Bușteanul era urcat pe două *capre* din lemn și fixat cu scoabe din fier iar joagărul era acționat pe verticală, fiind tras în sus de un tăietor urcat pe buștean și tras în jos de celălalt, care stătea jos. Tăierea propriu-zisă se producea la mișcarea de sus în jos a joagărului, tăietorul de sus având doar rolul de a ridica joagărul și de a-l direcționa de-a lungul liniei marcate pe buștean cu o sfoară înmuiată în vopsea. Pentru lucrări de mai mică anvergură, joagărul de mână s-a mai folosit și după război.

Până prin anii '40 a funcționat un joagăr cu o pânză acționată de forța apei, pe pârâul Gârcin, vis-à-vis de cantonul silvic, aparținând lui Jonas György. În Cernatu, la marginea satului, pe locul actualului gater, se afla gaterul lui Köpe János. Era dotat cu două gatere propriu-zise, având fiecare mai multe pânze, acționate de o mașină cu aburi alimentată cu deșeuri de lemne și rumeguș. Köpe licita în permanență parcele cu lemne pentru construcții, pe care copacii erau doborâți de oameni angajați, iar transportul bușteniloor din pădure până la gater era făcut de cei patru fii ai lui Köpe, cu caii. La gater lemnul era tăiat sub formă de grinzi și scânduri de diferite dimensiuni, la cererea clienților.

La Săcele prelucrarea lemnului sub formă de scânduri este atestată documentar încă din primul sfert al secolului al XVI-lea, când funcționa o "moară de scânduri" la Turcheș, fiind menționată plata pentru diferite operațiuni legate de exploatarea lemnului (curățitul, trasul și transportul trunchiurilor, tăiatul scândurilor etc.) și plata unor meșteri dulgheri.

Mulți săceleni licitau parcele și tăiau lemne de construcție pentru a le vinde lui Kocsis Andrei, care avea la Brașov (pe locul Spitalului Județean) o mare fabrică de cherestea cu două gatere. Pentru transportul cherestelei, o derivație de la calea ferată intra în incinta fabricii.

Dulgheritul

Până prin al treilea sfert al secolului al XIX-lea, casele din gospodăriile săcelene erau construite din lemn de brad cu pereți din bârne cioplite cu barda în patru muchii și îmbinate în "coadă de rândunică". În bârne se băteau mici icuri din lemn pentru a susține lipitura de lut sau se fixau în cuie din fier șipci dispuse în rețea, peste care se aplica o tencuială de mortar de var cu nisip. Construcțiile anexe aveau pereți din bârne (grajdul, șopronul) sau din scânduri (șura). Componentele șarpantei *(grinzi, vanturi, căpriori, scaune, legături, contrafise, șipci)* și ale tavanului *(grinzi, scânduri)* erau tot din lemn iar învelitorile erau din șiță.

Dulgherii erau meșterii specializați care realizau în întregime construcțiile, din lemn de brad. Ei prelucrau manual toate piesele componente ale construcțiilor și le *croiau* la dimensiunile potrivite și executau toate îmbinările (în coadă de rândunică, scobiturile și cepurile) jos pe pământ, apoi le ridicau cu frânghii din cânepă și le montau la locul lor. Prelucrarea și baterea șiței pe șarpantă o făceau meșterii șițari.

De la sfârșitul secolului al XIX-lea, la case, apoi și la unele anexe (grajdul, de pildă), s-a generalizat tehnica construirii pereților din zidărie de cărămidă, apărând un meșteșug nou, zidăritul, astfel că domeniul de activitate al dulgherilor s-a restrâns la construirea șarpantelor acoperișurilor. Învelitoarea tradițională din șiță a fost înlocuită cu țigla, astfel că meșteșugul prelucrării și baterii șiței pe acoperișuri s-a restrâns iar, apoi a dispărut. Numărul dulgherilor s-a restrâns și el, astăzi mai sunt câțiva meșteri bătrâni care au activat înainte de al doilea război mondial. Uneltele tradiționale utilizate de dulgheri au fost *joagărul, fierăstrăul de mână, plancaciul* sau barda lungă, *barda, toporișca, dalta, fierul de curățat cepuri, vinclul, sfoara, metrul* și *creionul de dulgher*. Meșterii șițari foloseau *joagărul* pentru două mâini (pentru tăiat bușteni la lungimea dorită pentru șiță), *toporul* sau un *cuțit* special și un *baros* din lemn (pentru despicat bușteni), *scaunul de șindrilit* (pe care fixau fiecare șindrilă în vederea fasonării), *cuțitoaia* (numită și *mezdrea*, cu care se fasonează și se îndreaptă fiecare șiță, eventual se și taie la un capăt în diverse forme), *scaunul de horjit* (pe care se fixează cu pene un număr de șițe, una lângă alta, pentru a li se face "horjul", în cazul șiței care se îmbină în acest fel), *horjul* (o lamă cu vârful îndoit și ascuțit, cu care se fac scobituri pe cantul gros al șiței).

Rotăritul

Un alt meșteșug specializat în prelucrarea lemnului a fost rotăritul. Rotarul confecționa în atelierul său toate mijloacele de transport tradiționale și uneltele de muncă (componentele din lemn), care erau apoi completate – după caz – de fierarul care executa părțile din fier. În general, clientul aducea la rotar lemnul potrivit – ca esență și dimensiuni – pentru lucrarea pe care o comanda. Rotarul executa lucrările pe bani, pe produse agricole sau pe material lemnos (pe care îl folosea la alte lucrări). Până aproape de zilele noastre căruța a fost mijlocul tradițional utilizat pentru transportul produselor agricole, al utilajelor, al lemnelor de foc și pentru construcții. În afară de căruța obișnuită folosită în gospodăria fiecărui țăran, s-a confecționat un tip de căruță specială, căruța pentru cărăușie, numită odinioară *carul mocănesc*, de mari dimensiuni, având o mare capacitate de transport în ceea ce privește volumul și greutatea. Până pe la sfârșitul secolului al XIX-lea căruțele aveau osiile din lemn și abia după 1880 acestea au fost înlocuite treptat cu osiile din fier. La confecționarea căruțelor se folosea lemn de diferite esențe de foioase: frasin sau ulm (butucul roții), paltin (spițele și obezile), ulm, frasin, paltin (osia), ulm, frasin (inima), ulm (loitrele), frasin sau ulm (leucile), paltin (ceafa jugului). Căruța, o dată terminată de rotar, era dusă la fierar fie demontată în altă căruță, fie trasă pe propriile roți. Săniile se confecționau de obicei din lemn de fag. Coarnele și grindeiul plugului se făceau din orice fel de foioasă, iar rotilele din fag sau salcâm. Grapele se făceau din frasin sau ulm, iar tăvălugurile din bușteni de stejar. Cozile pentru coase se făceau de preferință din ulm, dar și din frasin sau paltin. Greblele aveau rama din paltin, dinții din soc iar coada din ulm. Indiferent la ce anume îl folosea rotarul, lemnul trebuia să fie bine uscat, tăiat cu cel puțin un an înainte de prelucrare.

Ca suport al majorității lucrărilor sale, rotarul folosea *bancul* de lucru similar celui folosit de tâmplari, pentru confecționarea roților folosea *scaunul de rotărit*, iar butucurile de roți le făcea la *strung*. Ca unelte de lucru utiliza o gamă variată de *cuțitoaie* având lame de diferite curburi, *dălți* din oțel pentru săpat locașul spițelor în butuc, *ciocan din lemn*, *ciocan din fier*, *burghie* de diferite grosimi și lungimi confecționate de țigani fierari și *rindele* cu diferite profile.

Dogăritul

În gospodăria tradițională erau utilizate o serie de recipiente, vase pentru păstrat diferite produse sau pentru diferite activități de prelucrare a unor materii prime (fructe, lactate), care erau confecționate din lemn fie prin asamblarea unor componente (drepte sau curbate) numite *doage* în *cercuri* de nuiele sau din fier, fie prin scobirea unor trunchiuri de copac. Prima categorie de vase era realizată de dogari, iar a doua de meșteri țigani din Gârcini.

Dogarii confecționau o gamă variată de vase de diverse dimensiuni și forme: butoaie cu corpul bombat pentru păstrat vinul sau țuica, cu două capace

și prevăzute cu o gaură astupată cu un cep, căzi tronconice pentru păstrat varza murată, ciubere tronconice cu una sau două doage mai înalte și găurite pentru a putea fi transportate mai ușor, căzi de formă alungită pentru scăldat și pentru spălat haine și țesături, căzi pentru albit torturile de cânepă și in, precum și o gamă largă de vase folosite la stână pentru prelucrarea derivatelor din lapte. Uneltele și sculele folosite de dogari erau *joagărul* pentru tăierea bușteni lor la lungimea dorită, *toporul* pentru despicat bușteni, *ciocanul de lemn* pentru bătut toporul la despicare, *plancaciul* (o bardă cu lama lungă cu care se cioplesc grosier doagele după despicare, dându-li-se forma curbată), o gamă foarte variată de *cuțitoaie* cu lamele curbate în diferite profile pentru obținerea curburii doagelor pe cele două fețe, *rindele* cu dălți drepte dar mai ales rotunjite pentru finisarea curburii doagelor, *rindeaua de gardină* pentru scobit în doage șanțul în care intră cele două capace, *cleștele* din lemn pentru doage, *pana* pentru fixat cercurile, *sfredele* cu burghie de diferite diametre pentru dat găuri la butoaie. Butoaiele pentru vin și țuică se făceau din stejar sau dud, butoiul sau cada pentru varză din fag, iar celelalte categorii de vase din doage se confecționau din lemn de brad, bradul alb fiind cel mai bun pentru vasele de la stână. Dogarul era acela care punea și cercurile din fier pe vase, din platbandă produsă industrial și cumpărată la kilogram; îmbinarea cercurilor o făcea cu nituri din fier, câte două pentru fiecare cerc.

Tâmplăria

În atelierele de tâmplărie se confecționau atât componente ale construcțiilor (ușile, ferestrele, scările, decorul traforat al streșinilor, prispelor și verandelor) cât și întreaga gamă de piese care alcătuiesc mobilierul casei și al anexelor gospodărești: paturile, mesele, scaunele, lăzile pentru haine (mai recent înlocuite prin dulapuri), credențuri pentru vase, rame de oglinzi și tablouri, lăzi și hambare pentru "bucate" etc.

Tâmplarul efectua aproape toate operațiile pe *bancul* de tâmplărie având un cadru mobil pe șurub din lemn sau din fier, pe care își putea fixa piesa aflată în lucru. Uneltele și sculele folosite de tâmplar erau: *fierăstrăul de mână* cu pânze interschimbabile și orientabile, diferite *modele* (tipare) pentru tăiatul cu fierăstrăul la diverse unghiuri, *vincluri* la 90°, la 45° și unul cu deschidere reglabilă, o gamă foarte variată de *rindele* având cuțite de diferite lățimi și profile, pentru îndreptat, finisat și dat profile, *prese* de diverse dimensiuni pentru strâns laolaltă piesele încleiate, *compas* pentru trasat cercuri, *metru de tâmplar* (odinioară gradat în țoli), *ciocane* de lemn și fier, *clești*, *sfredele* de diverse grosimi și lungimi, iar unii tâmplari aveau și *strung din lemn* mai ales pentru realizarea unor profile decorative.

După al doilea război mondial activitatea tâmplarilor s-a redus mult, mobilierul nu se mai comandă la tâmplar ci se cumpără gata confecționat. Astăzi atelierele de tâmplărie execută doar uși și ferestre, prelucrarea și finisarea lemnului făcându-se exclusiv cu mașini acționate electric (bandig, circulare etc.). *

* Pentru informațiile prețioase privind trecutul prelucrării și exploatării lemnului, aducem mulțumirile noastre următorilor săceleni: Ing. Radu Fărcaș, Șeful Ocolului Silvic Săcele; Szöcz József (n. 1930), Săcele, B-dul Brașovului nr. 56; Gödry Mihály (n. 1934), Săcele, Turcheș, str. Ciucaș nr. 21; Csukás Károl (n. 1937), Săcele, Satulung, str. Petőfi Sándor nr. 64.